मम पुस्तकम्

नाम - _____

पत्र-सङ्केतः - _____

_____

चल-दूरवाणी-सङ्ख्या - _____

वार्तालापाय

एतेषु विषयेषु परस्परं चर्चां कुर्वन्तु

१. भवन्तः समयस्य विषये किमपि वदन्तु। सुखस्य समयः अथवा दुःखस्य समयः।

२. 'कोरोना' काले भवान्/भवती कस्यापि सहायतां कृतवान्/कृतवती ?

३. भवान्/भवती कोरोनाकाले आगताभिः समस्याभिः किं ज्ञातवान्/ज्ञातवती ?

४. मुख-आवरकस्य का आवश्यकता आसीत् ?

५. हेण्ड-सेनेटाइजर इत्यस्य महत्त्वं किम् आसीत् ?

९ समयः एव करोति बलाबलम्

वयं ज्ञास्यामः

- द्वयोः अङ्कीय-संख्ययोः गुणनम्
- समयस्य मापनम् (होरा, निमेषः,पलम्)
- समयमापनस्य उपयोगम् (१२ एवं च २४ होरात्मिका घटिका)

अधः लिखितान् शब्दान् पठामः -

समयः	दिनम्	कालः	युगम्
घटिका	वर्षम्	मासः	पक्षः
सप्ताहः	तिथिः	दिनदर्शिका	प्रातः
सायम्	रात्रिः	मध्याह्नः	अपराह्णः

शिक्षकनिर्देशः - सहभागिनः समय-सम्बद्धान् शब्दान् आश्रित्य परस्परं चर्चां कुर्युः । एतेन सम्बद्धान् कथाः सूक्तीः च अन्वेष्टुम् अपि प्रयासं कुर्युः ।

■ मिलित्वा पठामः एवं च वार्तालापं कुर्मः ।

निमन्त्रणम्

एकस्मिन् ग्रामे एकः श्रेष्ठी निवसति स्म । तस्य एकः पुत्रः आसीत् । यदा सः वयस्कः अभवत् तदा श्रेष्ठी तस्य विवाहस्य आयोजनं कृतवान् । विवाहस्य तिथिः निश्चिता जाता । श्रेष्ठी ग्रामस्य सर्वान् प्रतिष्ठितान् जनान् परिजनान् च आहूतवान् । श्रेष्ठिनः एका भगिनी अपि आसीत् । विवाहस्य द्वि-वर्षानन्तरं व्यापारे हानेः कारणात् सा निर्धना जाता । श्रेष्ठी तस्याः निर्धनतां विचार्य लज्जाम् अनुभवति स्म । अतः सः विवाहे आगमनाय भगिन्यै आवुत्ताय च निमन्त्रणम् अपि न दत्तवान् ।

यदा श्रेष्ठिनः भगिनी विवाहस्य विषये ज्ञातवती तदा तया चिन्तितम् यत् भ्राता निमन्त्रणविषये स्वभगिनीम् अपि विस्मृतवान् । "अयं तु कुटुम्बस्य हर्षस्य उत्सवः अस्ति । मया तु तत्र अवश्यं गन्तव्यम् एव" इति विचार्य सा तस्मिन् शुभावसरे प्रातःकाले एव भ्रातुः गृहं प्राप्तवती ।

किन्तु भ्राता भगिनीं दृष्ट्वा किञ्चित् अपि प्रसन्नतां न प्रकटितवान् । श्रेष्ठी भगिन्या सह वार्ताम् अपि न कृतवान् ।

भ्रातुः एतादृशेन व्यवहारेण सा भगिनी तस्य मनसः भावान् अवगतवती । विवाह-समारोहे सम्पन्ने जाते तस्मिन्नेव दिने सा स्वगृहं प्रत्यागतवती ।

व्यापारे लाभकारणेन षण्मासानन्तरं भगिन्याः भाग्योदयः पुनः जातः । तस्याः पत्युः कार्यं सम्यक् रूपेण आरब्धम् । शनैः शनैः भगिन्याः कुटुम्बः समृद्धः अभवत् ।

किञ्चित् कालानन्तरं श्रेष्ठिनः पुत्रवधूः गर्भवती जाता । गर्भस्य षष्ठे मासे सीमन्तोन्नयन-संस्कारः अभवत् । अस्मिन् अवसरे श्रेष्ठी प्रतिष्ठितजनैः परिजनैः सह स्वभगिन्यै अपि निमन्त्रणं दत्तवान् ।

वस्त्रैः आभूषणैः च अलङ्कृतौ सन्तौ आवुत्तः (भगिनीपतिः) भगिनी च सुविशिष्टेन अश्वशकटेन अर्धहोरा-पूर्वमेव कार्यक्रमं प्राप्तवन्तौ। श्रेष्ठी तयोः बहुसम्मानं कृतवान्।

संस्कारस्य अन्ते सायङ्काले भोजनस्य समयः अभवत्। भगिनी तस्याः पतिः च भोजनाय उपविष्टवन्तौ। तस्मिन् एव काले भगिनी स्वस्य सर्वाणि आभूषणानि अवतार्य भोजनस्य स्थाल्याः समीपे स्थापितवती। भगिन्याः एतादृशं व्यवहारं दृष्ट्वा श्रेष्ठी भगिनीं पृष्टवान् "भगिनि ! किमर्थं त्वं स्वस्य आभूषणानि स्थाल्याः समीपे स्थापितवती ?"

भगिनी प्रत्युत्तरं दत्तवती– "भ्रातः ! भवान् तु एतेषाम् आभूषणानां कृते निमन्त्रणं दत्तवान्, न तु मम कृते। अतः इदानीम् एतानि आभूषणानि एव भोजनं करिष्यन्ति। एतत् तु धनस्य सम्मानस्य युगम् अस्ति"।

श्रेष्ठी स्वस्य पुत्रस्य विवाहस्य काले भगिन्याः यम् अनादरं कृतवान् आसीत्, तम् अनादरं स्मृत्वा पश्चात्तापम् अपि कृतवान्। अनन्तरं भगिनीं तस्याः पतिं च प्रति क्षमा-याचनाम् अपि कृतवान्।

तदा द्वयोः नेत्राभ्यां प्रसन्नतायाः अश्रूणि पतितानि। अनन्तरं सर्वेऽपि मिलित्वा समारोहस्य आनन्दं प्राप्तवन्तः।

(स्रोत - अनुपम कहानियाँ)

वार्तालापं कुर्मः -

प्रश्नः१. धनस्य कुटुम्बस्य च मध्ये कस्य महत्त्वम् अधिकम् अस्ति ? कारण-सहितं चर्चां कुर्वन्तु ।

प्रश्नः२. विवाहे काः काः परम्पराः सन्ति यासां पूर्वं तु प्रचलनम् आसीत्, परन्तु सम्प्रति न ? किमर्थं च ?

प्रश्नः३. निर्धनतायाः कारणेन श्रेष्ठी भगिनीं स्वपुत्रस्य विवाहे न आहूतवान् । किम् अद्यत्वे अपि धनकारणेन समाजे पृथग्व्यवहारः दृश्यते ? किमर्थं च ?

प्रश्नः४. केचन समृद्ध-जनाः स्वनिर्धन-परिजनैः सह व्यवहारं न कुर्वन्ति, अस्मिन् विषये भवतां के विचाराः सन्ति ?

प्रश्नः५. समाजे सम्मानस्य मानदण्डरूपेण किम् अस्ति धनं ज्ञानं सौम्य-व्यवहारः वा ? स्वविचारान् वदन्तु ।

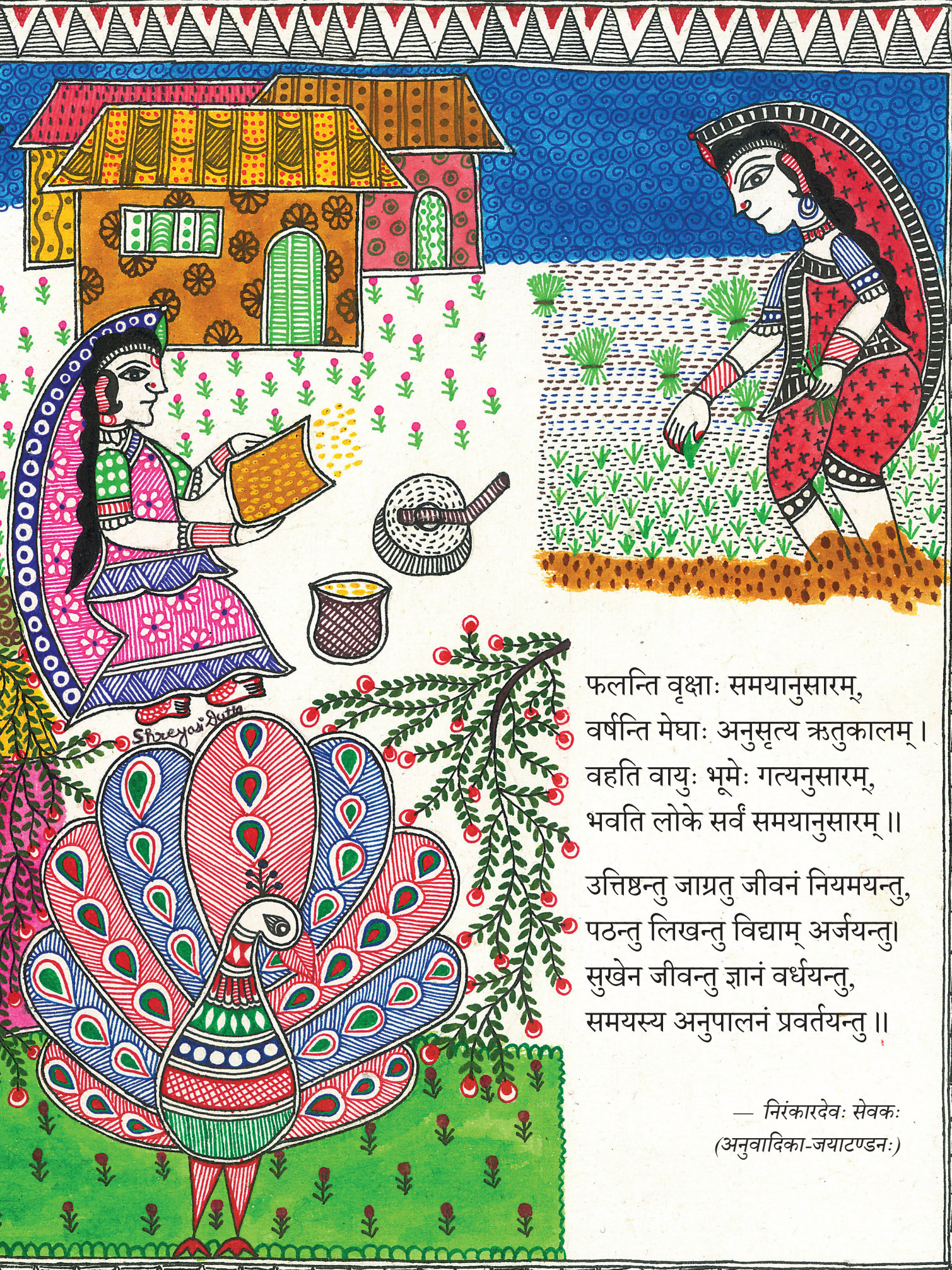
स्वरुचेः कार्यस्य विषये वदन्तु लिखन्तु च ।

भवति लोके सर्वं समयानुसारम्

जगत् प्रकाशयति सूर्यः सदैव,
चन्द्रः आगच्छति रात्रौ एव।
धरा पालयति समयं तथैव,
भवेत् समयानुपालनम् एवमेव ॥

सरितः वहन्ति परोपकाराय,
समुद्रं प्रति गच्छन्ति मेलनाय।
सर्वं कुर्वन्ति नियम-पालनाय,
वयमपि कुर्याम समयानुपालनाय ॥

फलन्ति वृक्षाः समयानुसारम्,
वर्षन्ति मेघाः अनुसृत्य ऋतुकालम् ।
वहति वायुः भूमेः गत्यनुसारम्,
भवति लोके सर्वं समयानुसारम् ॥

उत्तिष्ठन्तु जाग्रतु जीवनं नियमयन्तु,
पठन्तु लिखन्तु विद्याम् अर्जयन्तु।
सुखेन जीवन्तु ज्ञानं वर्धयन्तु,
समयस्य अनुपालनं प्रवर्तयन्तु ॥

— निरंकारदेवः सेवकः
(अनुवादिका-जयाटण्डनः)

प्रश्नः १. उदाहरणानुसारं वाक्यानि रचयन्तु।

समयः	परिश्रमेण सर्वदा समयः अनुकूलः भवति।
रात्रिः	
युगम्	
सप्ताहः	
दिवसः	

प्रश्न २. अधो लिखिते गीते नियमपूर्वकेण कार्य-सम्पादनस्य महत्त्वं प्रतिपादितम् अस्ति -

उत्तिष्ठन्तु जाग्रतु जीवनं नियमयन्तु,
पठन्तु लिखन्तु विद्याम् अर्जयन्तु।

भवन्तः/भवत्यः कानि कानि कार्याणि नियमपूर्वकेण कुर्वन्ति, कानि कानि च न ? कारणसहितं लिखन्तु -

_____

_____

_____

प्रश्नः ३. किमपि एकं कार्यं यत् भवान्/भवती अधो-लिखिते समये कर्तुम् इच्छति-

अद्य	
श्वः	
अस्मिन् सप्ताहे	
अस्मिन् मासे	
अस्मिन् वर्षे	

मम शब्दाः

अस्माकं वार्तालापे समयः कदा एवं च कुत्र आगच्छति, तद् अधः पश्यामः -

कालो हि दुरतिक्रमः

काले खलु समारब्धाः फलं बध्नन्ति नीतयः

समयः एव करोति बलाबलम्

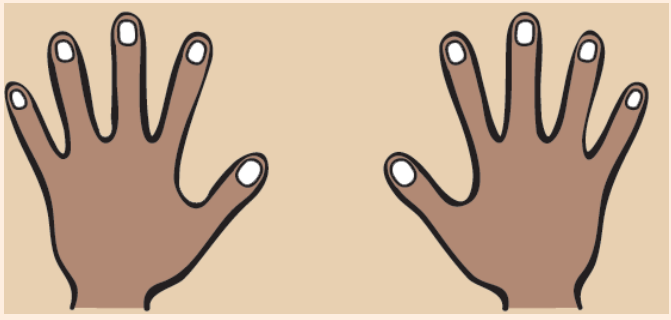
कालस्य कुटिला गतिः

कालः समविषमकरः

कालः सर्वं विरोपयति

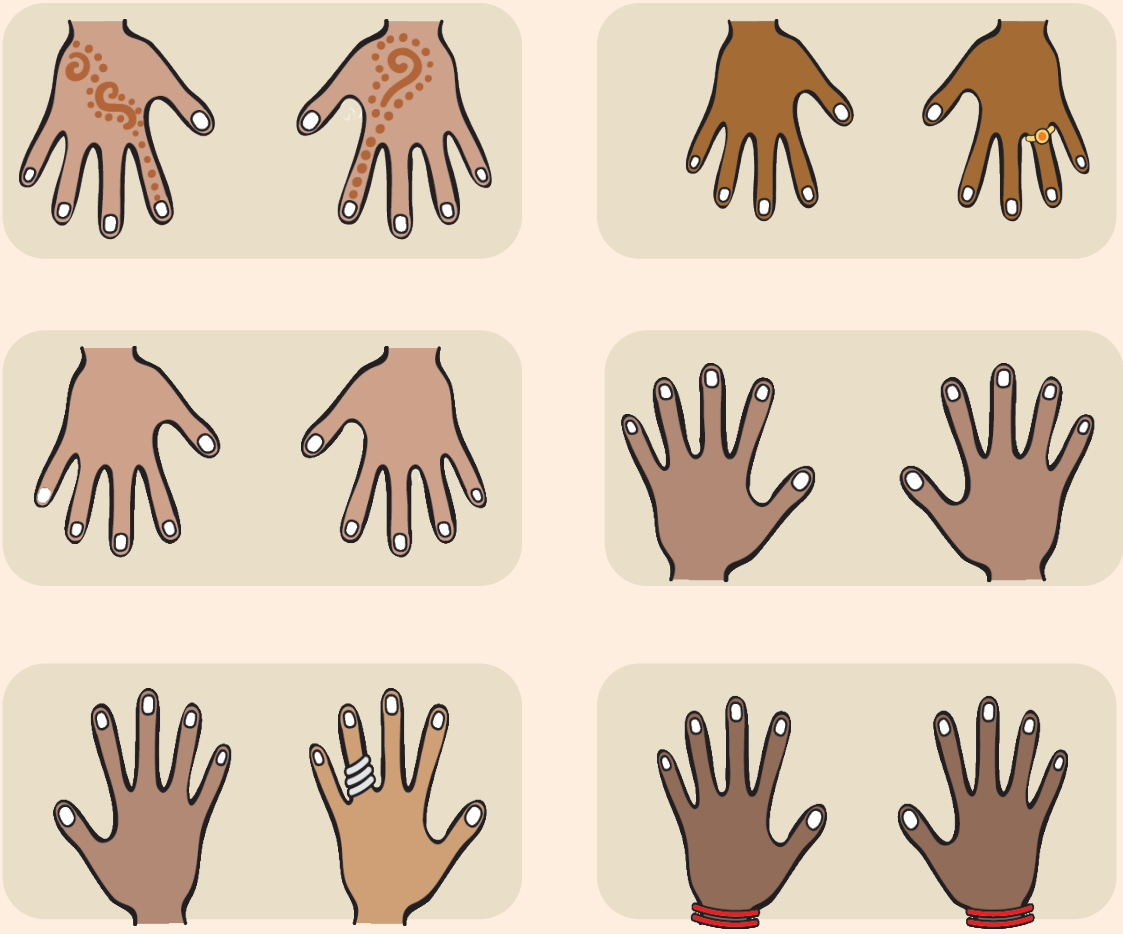
काव्यशास्त्र-विनोदेन कालो गच्छति धीमताम्।

स्वहस्तयोः अङ्गुलीः गणयन्तु -

द्वयोः हस्तयोः कति अङ्गुल्यः सन्ति २ X ५ = १०

द्वादशसु (१२) हस्तेषु कति अङ्गुल्यः सन्ति ?

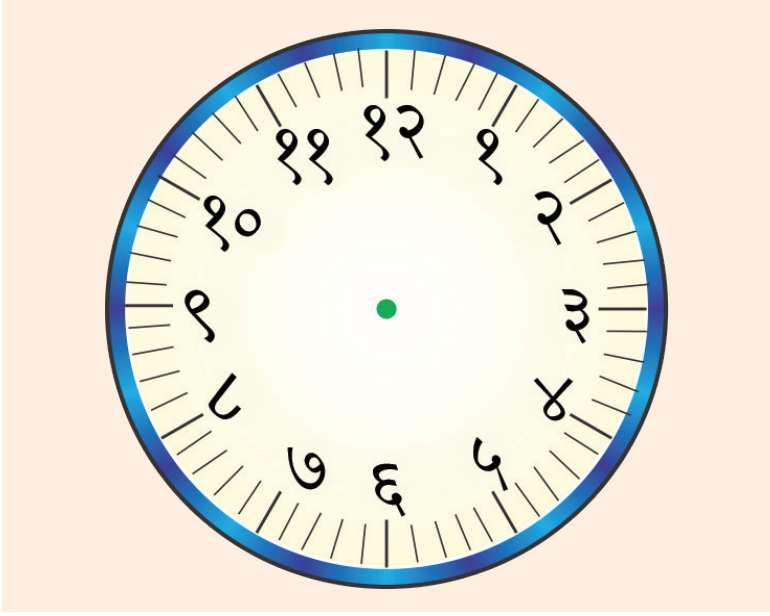

१२ हस्तानाम् ५ अर्थात्

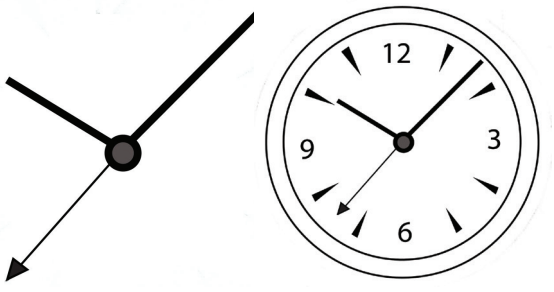
१२ × ५ अथवा
१२
× ५

आगच्छन्तु, वयं मिलित्वा समयम् अधिगच्छामः –

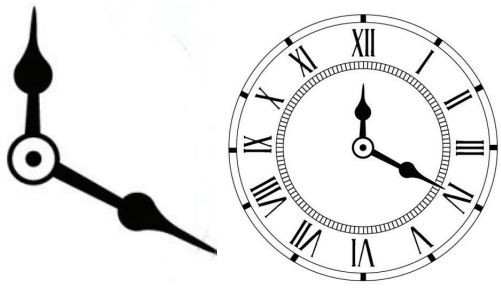
सामान्यरूपेण घटिकायां द्वादशपर्यन्तम् (१२) अङ्काः भवन्ति । प्रतिद्वयम् अङ्कयोः मध्ये चतस्रः लघ्व्यः रेखाः भवन्ति।

- सम्पूर्णघटिकायां कति रेखाः भवन्ति ? गणयित्वा लिखन्तु _____ रेखाः।
- घटिकायां द्विविधाः त्रिविधाः च सूचिकाः भ्रमन्ति।

त्रि-सूचिकात्मिका घटिका

द्वि-सूचिकात्मिका घटिका

- होरायाः सूचिका स्थूलतमा लघुतमा च अस्ति । होरायाः सूचिका एक-अङ्कात् द्वितीयम् अङ्कम् एकस्यां होरायां प्राप्नोति। एषा सूचिका द्वादश-होरासु घटिकावृत्तस्य एकं सम्पूर्ण-भ्रमणं करोति तर्हि होरायाः सूचिका चतुर्विंशति-होरायाम् अथवा एकस्मिन् दिने घटिकावृत्तस्य भ्रमणं कतिवारं करोति ? ——————————
- तस्याः कृशतरा दीर्घतरा च सूचिका निमेषस्य अस्ति। निमेषस्य सूचिका एक-अङ्कात् द्वितीयम् अङ्कं पञ्चनिमेषेषु प्राप्नोति । एषा सूचिका षष्टि-निमेषेषु सम्पूर्णस्य घटिकावृत्तस्य एकं भ्रमणं करोति।
- कृशतमा दीर्घतमा च सूचिका क्षण (सेकेण्ड) इत्यस्य अस्ति । एषा सूचिका क्षणं सूचयन्ती सर्वाधिका शीघ्रगामिनी अस्ति।

द्वि-वादनम्

पञ्च-वादनम्

यदा षष्टि-निमेषाणाम् एका होरा भवति तदा तिसृषु होरासु कति निमेषाः भवन्ति ?

३×६० अथवा $\begin{array}{r} ६० \\ \times \quad ३ \\ \hline \end{array}$

कः समयः ? घटिकां पश्यन्तु

यदि निमेषस्य सूचिका द्वादश-अङ्के भवति एवं च होरायाः सूचिका यस्मिन् अङ्के तिष्ठति तर्हि तद् एव वादनं भवति । यथा होरायाः सूचिका अङ्कत्रये भवति निमेषस्य च सूचिका द्वादशे अङ्के भवति तर्हि त्रिवादनम् इति समयः भवति ।

द्वादश-वादनम्

वादनम्

वादनम्

वादनम्

वादनम्

वादनम्

वादनम्

वादनम्

शिक्षक-निर्देशः - शिक्षकः सहभागिनः प्रेरयेत् यत् ते घटिकां दृष्ट्वा समयं वक्तुं शक्नुयुः । एवं च होरा-निमेष-क्षणादीनां पारस्परिकं सम्बन्धम् अवगच्छेयुः ।

अङ्कीयाः घटिकाः

- अङ्कीयासु घटिकासु समयः लिखितः एव वर्तते। रेल-स्थानकेषु, चलदूरवाणी-इत्यादिषु अङ्कीय-घटिकानां प्रयोगः भवति।
- सूच्यताम्, एतासु घटिकासु कः समयः ?

06:40

_____ वादनम्

07:45

_____ वादनम्

12:45

_____ वादनम्

06:20

_____ वादनम्

आगच्छन्तु - पूर्वम् अनुमानद्वारा तत्पश्चात् घटिकायाः प्रयोगद्वारा अवगच्छामः -

- भोजनाय भवतः / भवत्याः कृते कति निमेषाः अपेक्षिताः ? _____ निमेषाः ।
- स्नातुं कति निमेषाः अपेक्षिताः ? _____ निमेषाः ।
- अहं रात्रौ _____ वादने शयनं करोमि, प्रातः च _____ वादने उत्तिष्ठामि । अहं _____ होराः पर्यन्तं शयनं करोमि ।
- ग्रामस्य विद्यालयः _____ वादने आरभ्यते _____ वादने च समाप्यते । विद्यालयः _____ होराः पर्यन्तं प्रचलति ।

शिक्षकनिर्देशः - सूचिका-घटिकायाम् अङ्कीय-घटिकायां च समयं द्रष्टुं वक्तुं च शिक्षकः सहभागिनः प्रेरयेत् ।

कृषकस्य प्रातःकालः

एकः कृषकः प्रातः षड्-वादने घासकर्तनम् आरब्धवान्। सः कर्तितेन घासेन लघुं वृन्दं रचितवान्। एतादृशान् पञ्च वृन्दान् संयुज्य सः एकं विशालं वृन्दं निर्मितवान्। कृषकः घासं कर्तयित्वा पञ्चदश-निमेषेभ्यः पश्चात् गृहं प्राप्तवान्। प्रातः षड्-वादनतः सायं सप्तवादन-पर्यन्तं सः घासस्य चतुरः विशालान् घास-वृन्दान् निर्मितवान्।

- सः घासं कर्तयित्वा कति लघु-वृन्दान् निर्मितवान्?

  _____ एवम् अपि _____ × _____ लेखितुं शक्नोति

- सः कदा गृहं प्रत्यागतवान्? प्रातः _____ वादने। एषः समयः घटिकायां दर्शितः अस्ति।

- कृषकः कदा घासकर्तनम् आरब्धवान्? प्रातः _____ वादने

- कृषकः कदा पर्यन्तं घासकर्तनस्य कार्यं कृतवान्? सायं _____ वादने

- घासकर्तने कृषकः कियन्तं समयं व्यतीतवान्? _____ होरा = _____ निमेषाः

- घासं कर्तितुम् एवञ्च गृहं प्रत्यागन्तुं कृषकेण कियान् समयः व्यतीतः?
  १ होरा + १५ निमेषाः = _____ निमेषाः

शिक्षकनिर्देशः - शिक्षकः दैनिकजीवनस्य कार्येषु निर्धारित-समयस्य उदाहरणानि आश्रित्य परस्परं चर्चां कर्तुं सहभागिनः प्रेरयेत्।

मम शब्दाः